

ק ל א ס י

— הניגוד נשמר, הקהילות היהודיות דבקו במנהגייהן וספגו בו נוצרי בתקופה השנייה, בעי קר במאה ה-19, יהדות מרכז אירופה שינתה את ה"נוף צלילי" של בתי הכנסת, גם האורתודוקסיים, בתפילה שולבו מזמורים קולקטיביים של מקהלה. המחשה בולטת של מגמה זו היא מוזיקה דתית של הקומפוזיטור היהודי לואי לבנדובסקי. במקביל עולים קומפוזיטורים יהודים על הבמה האירופית ואחדים מהם אף מצליחים בה מאוד. כד כנד צומחת אני טישמיות מוזיקלית — בהובלת ריכרד ואגנה.

התקופה השלישית מאופיינת בשינוי מהותי שהתרחש בעיקר בתחום המוזיקה האמנותית המכונה "מדרנית". ה"רעש", הצירוף פים הדיסוננטיים, כבר אינם

הלא-יהודייה ג'ורג' אליוט, מ-1876 (תירגם לראשונה: דוד פרישמן). דרונדה מבקר בבית כנ" סת ברחוב היהודים בפרנקפורט ומתרשם עמוקות, לטובה, ממה שהוא רואה ושומע שם. אגב, גם סיפורים אחדים של קפקא, שנוגעים עים ב"רעש" יהודי, נידונים בהר-חבה ב"עלילת הרעש".

תפילה או קונצרט

תפילות בבתי כנסת אשכנזיים מסורתיים מתנהלות במרקם ה"רופוני. המתפללים שרים את הפ"סוקים במנגינות דומות אך לא לגמרי זהות או פשוט אומרים אותן, לרוב במין מלמול, איש ואיש כפי יכולתו, הרגלו ורצונו. רגעי סנכרוניות הם מעטים. מי שנכח בתפילות יודע כי יש מתפתלים שאוהבים להתבלט, אם בה-

היררכיה: בחלק העליון של הציור — אלוהים (האב) וקדושי הנצרות. ישו מופיע כטלה, מוזיקה מנגונת למרגלותיו. למטה משמאל — מאמינים נוצרים. הם מקשיבים, פתוחים אל מוזיקת המלאכים. כנגדם, בצד ימין, היהודים. הם לא שומעים את ההרמוניה השמימית ולא מסוגלים לשמוע אותה. לכם סגור ליפה ולנשגב.

האגדה על רצח הילד המזומן, אומרת המוזיקולוגית רות הכהן-פינצ'ובר מהאוניברסיטה העברית, שרדה מאות שנים ומצויה בגלגולים לא מעטים ביצירות ספרות נוצריות וביצירות מוזיקה נוצריות. הדמיון שלה לעלילות הדם הידועות בולט אבל היא שר-נה מהן; לא ידוע על התממשויות שלה במעשי העללה של ממש. עניינה של "עלילת הרעש",

במשך מאות שנים, תפילות בבתי כנסת התנהלו כאירוע אנטי-מוזיקלי לכאורה. לא מסונכרנות, לא מוגבלות לבעלי קולות נעימים

במאה ה-20, התקרבות של יהודים לאסתטיקה הנוצרית ההרמונית הובילה דווקא למהפכה. לפי שנברג, דיסוננטיות אינה צורמת

רות הכהן-פינצ'ובר, האירה מעיין אינטלקטואלי
צילום: הדס פרוש / פלאש 90

נדחים אלא מציינים אתגר לטיפול אמנותי. מוביל מרכזי של המפנה הזה הוא יהודי, ארנולד שנברג, בראייתה של הכהן-פינצ'ובר יהדותו בהקשר זה היא משמעותית, מוזיקה שחיבר שנברג, כמו בהק האופרה "משה ואהרן" שנידונה בהרחבה בספר, מבטאת עניין עמוק בתיאולוגיה היהודית וניסיון לפרש אותה (קטע רלוונטי זמין ברשת).

יתרה מזו: המהפכה שחולל שנברג — כותרת הולמת לה היא "האמנציפציה של הדיסוננס" (כך הוא עצמו ניסח את גישתו) — נו-כחת גם כימינו, שרירה וקיימת חרף הנסיגה מ"הציווי" לחבר מו-זיקה איטונאלית בלבד. גם כיום, מציינת הכהן-פינצ'ובר, מוזיקה שמצלוליה הרמוניים "יתר על המידה" נחשבת פשטנית — בת-פישתם של ממסדים מוזיקליים בעלי השפעה.

יתרה אף מו: מוזיקה הרמונית ערבה לאוון נתפשת אפילו כ"דכאנית", כמשמרת את יחסי הכוח המעמדיים. באיזה אופן? "בכך שהיא עושה נעים באוון טוב כנשמעה". מוזיקה שאינה מאתגרת את הסדר הקיים. על תפילה זו אפשר כמובן להתווכח, פרוש רות הכהן-פינצ'ובר רק מציגה אותה, מבהירה את מקורותיה, לא שופטת אותה. עם זאת היא מדרכנת את הקוראים להאזין לקולות שנ-חשבים "מרעישים" (קריאות המואזין, למשל) ולתת להם מקום — בתוך נפשם.

רמת קול ואם בהתעכבות על פסוק לאחר שאחרים כבר סיימו אותו כדי להישמע "סולו". התר-צאה היא המולה, אי סדר ריתמי ושכיחות ניכרת של יחסים דיסו-נטיים משתנים בין הקולות. בי-טוי אמנותי בעל גוון אנטישמי מובהק של סגנון התפילה הזה הוא קטע באופרה "סלומה" של ריכרד שטראוס: יהודים, כהרגלם, מבק-שים את נפש הנוצרי (יוחנן) תוך כדי ויכוח קולני על מהותו של האל (הקטע הרלוונטי זמין ברשת).

בכנסייה הקתולית המסורתית, לעומת זאת, התפילות נמסרו לכ-מרים ולפרחי כמורה שזו עיסו-קם. הם שרו בלטינית, זימרו מילים שבעלי כשרון וידע הלחני, לימים פיתחו הלחנה רב-קולית המחייבת שמירה על יחסים הר-מוניים "תקניים" בין הקולות. קהילת המאמינים היתה קהל בקונצרט של כמרים, האזינה למ-קהלת גברים נעימי קול ובעלי הכשרה מוזיקלית.

בכנסייה הפרוטסטנטית (בה-נהגת לותר), גם חברי הקהילה משתתפים בזמרת הימנונים ("כור-ראלים") שמנגינותיהם ידועות לכולם והם מושרים בגרמנית וב-מרקם הרמוני. היחס בין רעש יהודי להרמו-ניה מוזיקלית נוצרית אינו פשוט וקבוע ועם זאת, במבט על, מסתמ-נות בו שלוש תקופות. בתקופה הראשונה — מימי הביניים המוק-דמים עד תקופת ההשכלה

בראייה של הכהן-פינצ'ובר, הוא הארה חדה של הניגוד בין התפי-לות היהודיות שצליליהן לא מוזי-קליים לכאורה (בלשון נוצרית עוינת: "לילות וצקות"), ובין מו-זיקה דתית נוצרית הרמונית ונעי-מה. ספר רב תובנות כתבה פרופ' הכהן-פינצ'ובר על הניגוד הזה וג-לגוליו, באנגלית, ולפני חודשים אחדים פירסמה גם נוסח עברי לו (כהוצאת מאגנט). הצלחתה של המהדורה האנגלית הפתיעה אותה, היא אומרת. הספר עוטר בפרס הכי נחשב של האיגוד האמ-ריקאי למוזיקולוגיה.

"עלילת הרעש", יש לומר, אינו סיפור לרוץ בו אלא ספר עיון. הב-נת העיונים אינה מותנית בידע מוזיקלי מקצועי אלא בהשכלה כללית ובהכרת יצירות ספרות ויצירות מוזיקה או התודעות להן — לצד הקריאה.

גלגולי "עלילת הרעש" נמס-רים בלי להחליק מהמורות. להיפך: המחברת כמו מצהירה, לכל האורך, שההיסטוריה האמי-תית של יחסי הניגוד הצלילי בין התפילות היהודיות לתפילות הנוצריות היא מסובכת, משוכצת מקרים סותרים שכדאי להתעמק בהם (אפשר לומר: ממש לא גישה מקלילה מפתה נוסח יובל נח הררי).

דוגמה חשובה שמפירה את המבנה הקבוע של תפיסת התפי-לה היהודית כתופעה צלילית צו-רמת מצויה ברומן "דניאל דרונדה" מאת הסופרת האנגלייה

יאן ון אייק, "מעיין החסד וניצחון הכנסייה על בית הכנסת", 1432
צילום: Museo del Prado

"וכך היה אותו תינוק הולך ברחוב היהודים"

אגדה על יהודים שרצחו ילד נוצרי שזמרתו הזכה צרמה להם שרדה מאות שנים ובאחרונה נהפכה למושג, בזכות חוקרת ישראלית. מבט על הספר "עלילת הרעש" מאת רות הכהן-פינצ'ובר

מקצת היהודים מתרשמים למש-מע הפלא ומתנצרים, האחרים מו-צאים להורג.

מדוע היהודים אטומים, מבחי-נה מוזיקלית? בשל חטאם הגדול, כגידתם כישו. האל העניש אותם, איפשר את הרס מקדשם וניתק אותם מן הקשר להרמוניות היסו-ריות של היקום, לרבות מוזיקה הרמונית.

ציור של האמן הפלמי יאן ון אייק מאמצע המאה ה-15 מציג

צולו ועו, וימר כל צליל ותו". היהודים — כאשר הם יהודים — חירשים לזמרה יפה ככלל ולו-מרה נוצרית בפרט, ממש לא סוב-לים אותה. הם תופסים את הנעה, משתיקים אותו בשיסוף גרון וטו-ר מנים את גופתו במחראה. אבל שמעו זה פלא: הזמרה נמשכת, לא סתם אלא "בקול כה רם, שהרעיד את אמות הסיפים כולם". שכנים נוצרים שמחפשים את הילד שומר-עים את הקול ומוצאים את הגופה.

חגי חסטרון

ר' פרי צ'וסר ב"סיפורי קנטרבר" רי", במאה ה-14, סיפר בחרו-זים ובקורטוב אירוניה את האגדה האנטישמית שנולדה כנ-ראה כ-200 שנה לפניו. תמציתה: נער נוצרי, יתום מאב, הולך יום יום לבית הספר דרך רחוב ברובע היהודי. בדרך הוא מזמר לו בדכ-קות מזמורי שבח למריה, אם ישו. בתרגום שמעון זנדבנק: "בקול